

Orta oyununun son temsilcilerinden İsmail Dümbüllü

la meydandan çıkınca zurna “Ey gaziler” ya da “İzmir marşı” gibi havalar çalar, böylece oyun sona erer. Orta oyunu dağarcığındaki oyun sayısı hakkında henüz kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Lebib’in *Sûrnâme*’sinde yedi oyunun adı verilmiştir. Cevdet Kudret konuyla ilgili araştırmacıların verdiği oyun isimlerinden hareketle seksen üç oyun tesbit etmiştir.

Bir tulûat oyunu olan orta oyununun yazılı metni yoktur; ustadan çırağa intikal ederek gelen konular tekrarlanır. Başta yönetici durumundaki Pîşekâr olmak üzere oyuncuların zihninde oyunun “kanava”sı (taslağı) mevcuttur. Oyuncular sözlerini irticâlen söylediklerinden orta oyununda basit olaylar zincirine karşılık söz büyük bir önem taşır. Bundan hareketle orta oyununun eylem üzerine değil söyleşme üzerine kurulduğu, yani bir söz meydanı olduğu ileri sürülebilir. Söyleşmelerde oyuncu ile seyirci karşı karşıya bulunduğundan açık saçık ifadeler yer verilmez. Bu özellikleriyle orta oyunu tiyatronun “göstermecî / yanılmaz” üslûbuna ve “açık eser” türüne uygun düşmektedir. Halkın arasında oynanan bu oyundaki her şey seyircinin gözleri önünde cereyan eder. Roller biten oyuncular meydandan uzaklaşmayı seyircinin arasında bir yana çekilerek durduğundan oyuncu ile seyirci iç içedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tanzimat aydınları Batı tiyatrosuna büyük ilgi gösterdiğinden geleneksel Türk tiyatrosu ve özellikle orta oyunu tiyatrodan sayılmamış, hatta zararlı bulunmuştur. Bu anlayışa karşı çıkan Teodor Kasab, gerçek Türk tiyatrosunda yerli oyun geleneklerinden yararlanılmasını savunmuş, örnek olarak da Molière’in bir oyununu Türk âdetlerine uydurup *İşkilli Memo* adıyla tercüme ederek yayımlamış (İstanbul 1291), üzerine de “Orta Oyunu Bir Fasil” ibaresini koymuştur. Macar Türkologu Ignác Kúnos da millî Türk tiyatrosunun Karagöz ve orta oyunundan doğacağı görüşünü ileri sürmüştür. Şinâsi’nin gele-

nel Türk tiyatrosundan hareketle *Şair Evlenmesi*’ni kaleme almakla beraber Nâmîk Kemal ve Abdülhak Hâmid (Tahhan) gibi ilk tiyatro yazarlarını örnek alan sonraki yazarlar Batı etkisinde bir tiyatro anlayışını devam ettirmişlerdir. Bunun sonucunda orta oyunu giderek önemini yitirmiştir. Kavuklu Sepetçi Ali Rızâ, Cüce Vasil, Pîşekâr Âsım, Kavuklu Hamdi Efendi, Pîşekâr Küçük İsmâil Efendi, Kavuklu Naşit, Kavuklu Ali gibi isimlerin oynadığı orta oyunu İsmail Dümbüllü’nün 1973’te ölümüyle son temsilcisini de kaybetmiştir. Şehirde oynanan orta oyunu dışında Anadolu’da köylülerin kış aylarında, özellikle düğünlerde ve bayramlarda oynadıkları köy orta oyunları Anadolu’nun birçok yöresinde hâlâ devam etmektedir (geniş bilgi için bk. Şükrü Elçin, *Anadolu Köy Orta Oyunları [Köy Tiyatrosu]*, Ankara 1977).

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 545-546, 558, 652-658; Râsîd, *Tarih*, III, 23; Hızır, *Sûrnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6122, vr. 2^b; Lebib, *Sûrnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6097, vr. 98^b-99^a; I. Kúnos, *Das Türkische Volksschauspiel. Orta-öjnu*, Leipzig 1908; Ahmed Râsım, *Tarih ve Muharrir*, İstanbul 1329, s. 76-84; a.m.f., *Muharrir Bu Ya* (haz. Hikmet Dizdaroğlu), Ankara 1969, s. 44-105; Selim Nüzhet [Gerçek], *Türk Temaşası*, İstanbul 1930, s. 99-151; N. N. Martinovitch, *The Turkish Theatre*, New York 1933; Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1969, s. 198-201; a.m.f., “Orta Oyunu”, *Eİ²* (İng.), VIII, 178-179; Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Ankara 1969, s. 172-306; a.m.f., *Türk Tiyatrosunun Evreleri*, Ankara 1983, s. 106-144; Cevdet Kudret, *Karagöz*, Ankara 1970, III, 377-420; a.m.f., *Orta Oyunu*, Ankara 1973; Nihal Türkmen, *Orta Oyunu*, İstanbul 1991; *Orta Oyunu Kitabı* (haz. Abdulkadir Emeksiz), İstanbul 2001; Nurettin Albayrak, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 419-437; Ahmet Kutsi Tecer, “Orta Oyununda Curcuna”, *İstanbul*, II/3, İstanbul 1955, s. 9-12; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, “Orta Oyunu Nedir?”, *TDL*, XIX/207 (1968), s. 518-526; Ahmet Pirverdioglu, “Türk Halk Tiyatrolunun Gelişme Evreleri”, *Millî Folklor*, VIII/60, Ankara 2003, s. 57-71; Pakalın, II, 732-736; W. Björkman, “Kawuklu”, *Eİ²* (İng.), IV, 806-807; J. M. Landau, “Khayâl al-Zill”, *a.e.*, IV, 1136-1137; Mustafa Kutlu, “Orta Oyunu”, *DDEA*, VII, 138-141.

NURETTİN ALBAYRAK

ORTAÇ, Yusuf Ziya

(1894-1967)

Beş Hececi şairlerden,
mizah yazarı.

İstanbul’da Beylerbeyi’nde doğdu. Babası, Konya’nın ileri gelenlerinden Hoca Hasan Efendi’nin oğlu mühendis Süleyman Sâmî Bey, annesi İzmir eşrafından İzzet Bey’in kızı Hüriye Hanım’dır. İlk öğrenimi-

ni Abdullah Ağa Mektebi’nde yaptı. Alliances İsrâilite ve Vefa İdadisi’nde okudu. İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi’nde imtihana girip edebiyat öğretmeni olmaya hak kazandı. 1914’te İzmir Sultânîsi’nde, daha sonra İstanbul’da Mercan Sultânîsi ve Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi’nde öğretmenlik yaptı. Mütareke döneminde *Şair* dergisini çıkardı (12 Aralık 1918 – 20 Mart 1919). Ardından bacanağı ve yakın dostu olan Orhan Seyfi ile (Orhon) beraber 7 Aralık 1922’den itibaren *Akbaba* dergisini yayımlamaya başladı. 1 Temmuz – 15 Ekim 1928 tarihleri arasında on beş günde bir çıkan *Meş’ale* isimli sanat ve edebiyat dergisini çıkardı. 1935’te yine Orhan Seyfi ile birlikte *Aydabir* ve *Heray* dergilerini neşretti. 1936 yılından itibaren bir süre İstanbul Sular İdaresi İdare Meclisi üyeliği yaptı. 1944-1945’te bir Fransız kız lisesinde edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. 1946-1954 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi’nden iki dönem Ordu milletvekili seçildi. Milletvekilliğinin sona ermesinin ardından yeniden *Akbaba*’nın başına döndü ve ölünceye kadar bu dergiyi yayımlamayı sürdürdü. 11 Mart 1967 tarihinde vefat eden Yusuf Ziya Ortaç’ın kabri Zincirlikuyu Mezarlığı’ndadır.

1914 yılında *Kehkeşan* dergisinin açtığı bir yarışmada şiirinin birinci seçilmesinden sonra edebiyat dünyasına ilk adımını atan Yusuf Ziya aruz vezniyle kaleme aldığı ilk şiirlerinin çoğunu *İctihad* dergisinde yayımlamıştır (1330). Rıza Tevfik’in aracılığıyla Ziya Gökalp’le tanıştıktan sonra dönemin pek çok genç şairi gibi o da şiirlerini hece vezniyle yazmaya başlamış, manzumelerinin bir kısmını *Türk Yurdu* dergisinde neşretmiş, Millî Edebiyat akımını benimsemiştir. 1917’de Orhan Seyfi, Hakkı Tahsin, Hasan Zeki, Sâfi Necip, Sâlih Zeki (Aktay), Ömer Seyfeddin, Faruk Nafiz (Çamlıbel) ve Yahya Saim (Ozanoğlu) gibi şair ve yazarlardan oluşan Şairler Derneği’ne katılmış, aynı yıl *Servet-i Fünûn*’da (nr. 1370-1375) Millî Edebiyat akımını destekleyen ve hece vezni savunan yazılar kaleme almıştır. 1919’da *Şair* dergisinin kapanmasından sonra daha çok mizah ve hiciv alanında yazdığı şiir ve yazılarını *Diken* (Çimdik takma adıyla), *İnci*, *Ayna* ve *Aydede* gibi dergilerde yayımlamıştır. Aynı yıllarda *Şair Nedim*, *Türk Yurdu* ve *Büyük Mecmua* gibi dergilerde de şiir ve yazıları çıkmıştır. Millî Mücadele’nin ardından Türk edebiyatının önemli mizah dergilerinden biri olan *Akbaba*’yı neşreden Yusuf Ziya, bu dergide Çimdik ve İzci takma adlarıyla mizahî şiirler ve yazılar ka-

Yusuf
Ziya
Ortaç

leme almayı ölünceye kadar sürdürmüştür. 1927-1928'de *İkdam*'da, 1932-1933'te *Cumhuriyet* gazetesinde günlük fıkralar yazmıştır. 1941'den sonra tenkit ve şiirlerinin bir bölümü *Çınaraltı* dergisinde yayımlanmıştır. Bunların dışında *Vakit*, *Ulus*, *Akşam*, *Alemdar* ve *Temâşâ* gibi gazete ve dergilerde de makaleleri vardır.

Yusuf Ziya, sade Türkçe ile yazmasına ve hece vezniyle ustalıkla kullanmasına rağmen eserleri şiir için gerekli hissi ve fikrî derinliğe sahip değildir. I. Dünya Savaşı yıllarında şiire başlayan pek çok şair gibi onun manzumelerinde de vatan ve millet sevgisi, kahramanlık, savaş gibi millî duyguları işleyen temalar geniş yer tutar. Bunun yanı sıra aşk, tabiat, bohem hayatı, aile ve ölüm temalarını işlemiştir. Aşk şiirlerinin çoğunda, dönemin mizah dergilerindeki şiirlerde de sıkça rastlanan uçarı ve çapkınların espri yüklü gönül maceralarını dile getirmiştir. Mütareke yıllarından itibaren mizah dergilerinde yazmaya başlayan şair zamanla tamamen mizah ve hiciv alanına kaymış, edebiyatımızda özellikle *Akbaba*'da yayımlanan manzum hicivleri ve mizahî tarzındaki yazılarıyla tanınmıştır. Yusuf Ziya Türkçe'yi ustalıkla kullanmıştır.

Eserleri. Şiir: *Akından Akına* (İstanbul 1332 r./1916; Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın talebi üzerine yazılıp bastırılan kitap 1914-1916 yılları arasında ordu için yazdığı yirmi iki şiiri ihtiva eder); *Âşıkklar Yolu* (İstanbul 1335 r./1919); *Şâirin Ducası* (İstanbul 1919; kahramanlık, vatan ve millet sevgisi temalarını işleyen sekiz şiir içermektedir); *Şen Kitap* (İstanbul 1919; dönemin sosyal hayatını eleştiren yirmi kadar mizahî manzume yer almaktadır); *Cenk Ufukları* (İstanbul 1336 r./1920); *Yanardağ* (İstanbul 1928); Bir Servi Gölgesi (İstanbul 1928; çoğu önceki eserlerinden seçilmiş on sekiz şiirin bulunduğu kitabın sonunda dört manzum hikâyeye ve "Eski Mektup" adlı tek perdelik bir komedi yer alır); *Kuş Cıvıltıları* (1938; çocuk şiirlerini ihtiva etmektedir); *Bir Rüzgâr*

Esti (İstanbul 1962). **Tiyatro:** *Binnaz* (İstanbul 1917; hece vezniyle yazılmış üç perdelik trajedi); *Nâme* (İstanbul 1918; tek perdelik manzum komedi); *Nikâhta Kerâmet* adlı kitabın sonunda "Eski Mektup" adıyla yeniden yayımlanmıştır); *Kördüğüm* (İstanbul 1335 r./1919; üç perdelik manzum piyes); *Nikâhta Kerâmet* (İstanbul 1923; eserde üç küçük manzum piyesin dışında on dört manzum hikâyeye bulunmaktadır). **Roman:** *Dağların Havası* (İstanbul 1341 r./1925, manzum); *Göç* (İstanbul 1943; 1943'te *Çınaraltı* dergisinde tefrika edilmiş otobiyografik bir romandır); *İsmet İnönü* (1946); *Üç Katlı Ev* (İstanbul 1953; 1951 yılında *Ulus* gazetesinde tefrika edilen roman, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yaşanan sosyal değişimleri ve bu değişmelerin sebep olduğu kuşaklar arası çatışmaları konu edinir). **Uzun Hikâye:** *Kürkçü Dükkânı* (İstanbul 1931), *Şeker Osman* (İstanbul 1932). **Fıkra:** *Beşik* (İstanbul 1943), *Ocak* (İstanbul 1943), *Sarı Çizmeli Mehmet Ağa* (İstanbul 1956), *Gün Doğmadan* (İstanbul 1960). **Hâtıra:** *Bir Varmış Bir Yokmuş: Portreler* (İstanbul 1960), *Bizim Yokuş* (İstanbul 1966). **Gezi:** *Göz Ucu ile Avrupa* (İstanbul 1958). **Antoloji ve İnceleme:** *Nedim* (İstanbul 1932), *Seyranî* (İstanbul 1933), *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul 1933), *Faruk Nafiz: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1937), *Ahmet Haşim: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul 1937).

BİBLİYOGRAFYA :

Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 181; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 2085; Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Geçiyor*, İstanbul 1931, s. 31; a.m.f., *Edebiyatçılar Çevremde*, Ankara 1970, s. 227; İsmail Habib [Sevük], *Edebî Yeniliğimiz*, İstanbul, ts. (Remzi Kitabevi), s. 452; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 294; a.m.f., *Meşhur Adamlar: Hayatları-Eserleri*, İstanbul 1933-36, IV, 1591; Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul 1960, s. 158; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, II, 1141; H. Fethi Gözler, *Hece Vezni ve Hecenin Beş Şairi*, İstanbul 1980, s. 182; Ferit Öngören, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*, Ankara 1983, s. 174; Kenan Akyüz, *Batu Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1986, s. 811; Mehmet Önal, *Yusuf Ziya Ortaç*, Ankara 1986; Nevzat Gözaydın, "Yusuf Ziya Ortaç'tan Mektuplar", *TDI*, LIII/423 (1987), s. 167; Hakkı Süha Gezgin, *Edebî Portreler* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1999, s. 324; Faruk Nafiz [Çamlıbel], "Binnaz", *Şair Nedim*, sy. 14, İstanbul 1335/1919, s. 221; Mehmet Behçet Yazar, "Edebiyatçılarımızı Tanıyalım: Yusuf Ziya Ortaç", *Yedigün*, sy. 426, İstanbul 1941, s. 15; Alâattin Karaca, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Üç Kuşağın Romanı: Üç Katlı Ev", *Dergâh*, IV/39, İstanbul 1993, s. 14; IV/40 (1993), s. 10; "Ortaç, Yusuf Ziya", *TDEA*, VII, 136.

ALÂATTİN KARACA

ORTADOĞU

En eski uygarlıkların
ve üç semavî dinin doğduğu,
Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının
birbirine bağlayan stratejik bölge.

Ortadoğu XX. yüzyılın başlarında ortaya atılmış yeni bir coğrafi kavramdır. İlk defa 1902 yılında Amerikalı bir deniz subayı tarafından kullanılan bu tabir (middle east) II. Dünya Savaşı yıllarına kadar fazla benimsenmedi. 1939'da Amerika'da kurulan Middle East Supple Center adlı ekonomik kuruluş ortadoğu ifadesini kullanılır hale getirdi ve bu tarihten sonra birçok uluslararası kuruluş tarafından kullanılmaya başlandı. Bu teşkilâtın ortaya attığı "Ortadoğu" kavramı Libya'dan Afganistan'a kadar çok geniş bir alanı kapsıyordu. Günümüzde ise Ortadoğu (Ar. eş-Şarku'l-evsat) dar anlamda kullanılmakta ve Doğu Akdeniz'e kıyaslı olan ülkelerle (Yunanistan hariç) bunlara komşu olan ülkeleri ifade etmektedir. İçeriği ve sınırları açıkça belirlenmemiş başka bir coğrafi kavram olan Yakındoğu da günümüzde Ortadoğu ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ortadoğu karşılığında yakın yıllarda Güneybatı Asya ifadesine yer verenler olmuşsa da Ortadoğu'nun yerini tutamamıştır. Ortadoğu'nun çekirdeğini müslüman Arap dünyasının oluşturduğu genellikle kabul edilir.

Tarih boyunca Ortadoğu stratejik bir öneme sahip olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirilen ve dünya hâkimiyetini hedefleyen jeopolitik teorilere göre Ortadoğu, Afroavrasya ana kıtasının merkezini ve keşif alanını oluşturmaktadır. Kara jeopolitiği açısından bakıldığında dünya hâkimiyetinin tesisi için Avrasya'ya hâkim olmak gerekmektedir. Ortadoğu ise Avrasya kuşağının merkezinde bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejilerini etkileyen bir görüş Türkiye-İrak-İran-Pakistan-Afganistan kuşağına hâkim olan gücün Avrasya'ya, Avrasya'ya hâkim olan gücün dünyaya hâkim olacağı tezidir. Deniz jeopolitiği açısından Ortadoğu deniz eksenli güçlerin Afroavrasya stratejilerinin merkezinde bulunmaktadır. Ortadoğu, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi deniz ağırlıklı strateji güden güçler için rakip güçlerin hâkimiyetine bırakılmaması gereken bir savunma hattıdır ve aynı zamanda Avrasya içlerine ve kıyı denizlerine yönelik stratejik egemenlik için gerekli bir üs konumundadır. Dünyada birinci derecede önemli dokuz